

Застосування кримінально-процесуальних норм при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними групами (соціологічна характеристика)

Юрченко Олександр Михайлович – Керівник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, доктор юридичних наук, доцент

У статті подається аналіз застосування та ефективності дії окремих норм КПК України щодо досудового розслідування злочинів, учинених організованими злочинними групами, на підставі проведеного Міжвідомчим науково-дослідним центром з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України соціологічного опитування працівників карного розшуку МВС України.

Ключові слова: карний розшук, протидія організованій злочинності, негласні слідчі дії, оперативно-розшукова діяльність, обмеження прав і свобод, конфіденційне співробітництво, спеціальне завдання.

Постановка проблеми. Зорієнтованість України на сучасні світові, зокрема європейські, стандарти у різних сферах суспільного життя вимагає від національних державних інституцій проведення реформ у всіх галузях, серед яких пріоритетною є правоохоронна.

Проводячи низку реформ у цьому напрямі, вітчизняними законодавцями в 2012 році схвалено новий Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України). Однак попередні оцінки науковцями цього важливого документу, а також оцінки практиків щодо результатів його застосування свідчать про необхідність подальшого удосконалення цього спектру питань, що стосуються кримінально-процесуальної регламентації діяльності оперативних підрозділів і підрозділів досудового слідства.

Тому необхідність імплементації положень кримінального процесуального закону до специфіки правозастосовної практики у сфері протидії організованій злочинності зумовлює потребу глибинного дослідження всіх його аспектів.

Метою статті є ознайомлення наукової громадськості, що вивчає різноманітні аспекти проблеми боротьби з організованою злочинністю, а також працівників правоохоронних органів із результатами вивчення думки оперативних працівників карного розшуку МВС України щодо застосування та ефективності дії деяких норм КПК України у цій галузі.

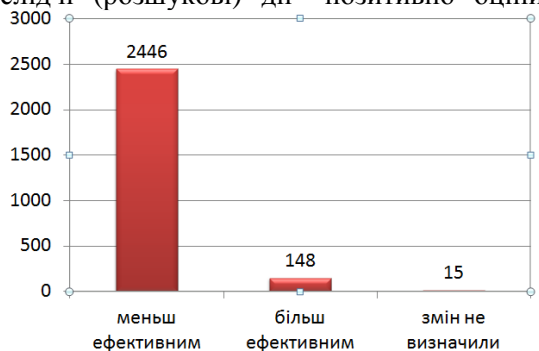
Виклад основного матеріалу. З метою отримання об'єктивної інформації про ефективність дії норм нового Кримінального процесуального кодексу України, як інструменту боротьби з організованою злочинністю, фахівцями Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України було проведено соціологічне опитування 2950 оперативних працівників Департаменту карного розшуку МВС України (центрального апарату та управлінь (відділів) карного розшуку ГУМВС, УМВС України, Донецької, Львівської, Одеської, Південно-Західної, Південної та Придніпровської залізниць).

Характеризуючи особовий склад карного розшуку МВС України, необхідно зауважити, що у переважній більшості на сьогодні – це молоді люди віком до 30 років – 1516 (51,4 %), від 30 до 40 років – 1271 (43,1 %), від 40 до 45 років – 295 (10 %). Більшість із них – 2233 (75,7 %) мають стаж оперативної роботи не більше 10 років. Кадровий потенціал, а це практичні співробітники – 2590 (87,8 %) та керівний склад – 360 (12,2 %), свідчить про раціональний і науково обґрунтований розподіл посад у службі. Отже, у відповідях на запитання ми отримали об'єктивну думку кваліфікованих і достатньо досвідчених фахівців.

Серед опитаних респондентів 1499 осіб (50,8 %) вважають, що протидія організованій злочинності оперативними підрозділами після набуття чинності новим КПК України перебуває здебільшого на негативному рівні та оцінюється як незадовільна, 1174 працівники (39,8 % опитаних) вважають, що вона знаходиться на середньому рівні, 115 (3,9 %) опитаних переконані, що протидія організованій злочинності оперативними підрозділами після набуття чинності новим КПК України перебуває на високому рівні,

а 162 особи (5,5 %) не змогли надати відповідь на це питання.

Введення у КПК України глави 21 “Негласні слідчі (розшукові) дії” позитивно оцінили

лише 1077 (36,5 %) респондентів, 1531 (51,9 %) висловились негативно, а 342 (11,6 %) – залишили це питання без відповіді (рис. 1).

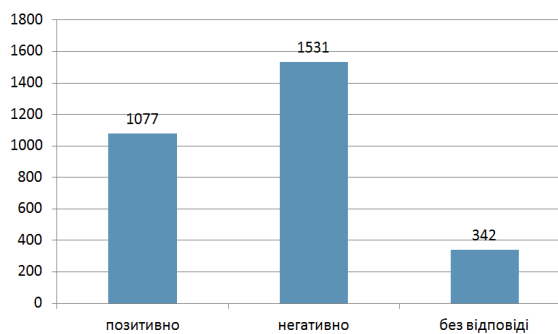

Рис. 1. Ставлення працівників карного розшуку до введення у КПК інституту негласних слідчих дій

На запитання “Чи достатньо, на Вашу думку, в зв’язку з уведенням у дію нового КПК України, приведення у відповідність законодавство з питань оперативно-розшукової діяльності?”, відповіді позитивно 180 (6,1 %) опитаних, 1401

(47,5 %) респондентів сказали, що частково, проте, що зовсім не приведення у відповідність, заявили 1124 (38,1 %) опитаних, а 245 (8,3 %) – не дали відповідь на запитання (рис. 2).

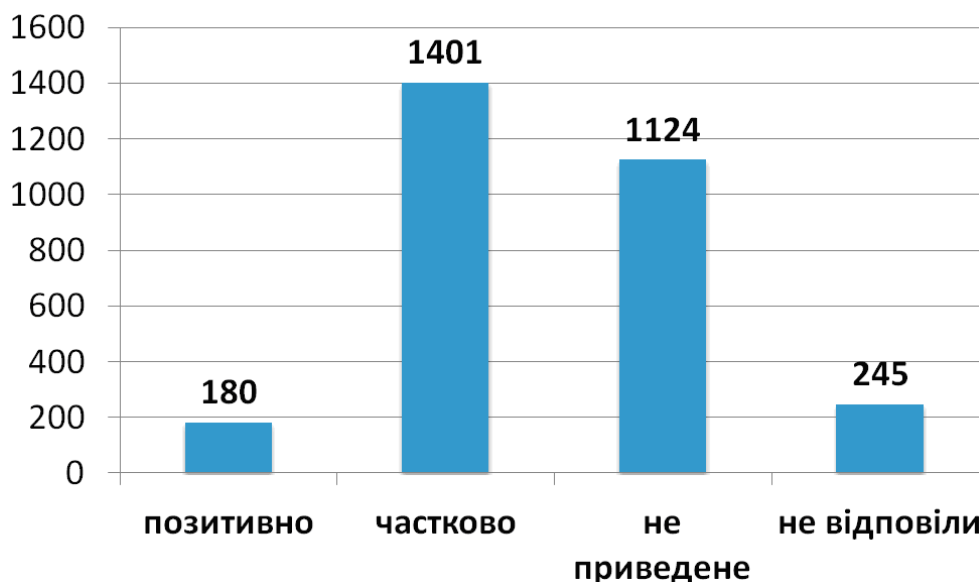

Рис. 2. Оцінка стану відповідності законодавства про ОРД положенням КПК

У зв’язку з уведенням у дію нового КПК України виникла необхідність приведення у відповідність законодавства з питань боротьби з організованою злочинністю. Проте, 1027 (34,8 %) опитаних вважають, що у відповідність дане законодавство не приведення зовсім, 1434 (48,6 %)

респонденти вказали, що воно приведення частково, і лише 180 (6,1 %) опитаних вважають його приведення у відповідність повністю, 310 (10,5 %) співробітників не відповіді на запитання (рис. 3).

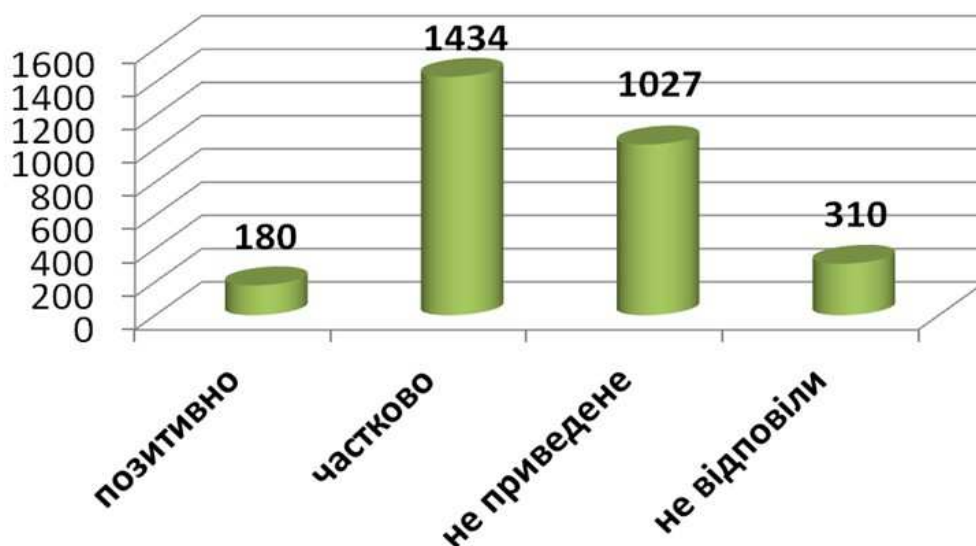

Рис. 3. Оцінка стану відповідності законодавства про боротьбу з організованою злочинністю положенням КПК

Особливу увагу звертає на себе те, що тільки 180 (6,1 %) респондентів вважають приведеним у відповідність до нового КПК України законодавство з питань оперативно-розшукової діяльності та боротьби з організованою злочинністю, абсолютна більшість – 2493 (84,5 %) особи вважають ці законодавчі норми приведеними у відповідність частково, або взагалі такими, що зовсім не відповідають новому КПК України.

Оцінюючи можливість слідчого безпосередньо проводити негласні слідчі (розшукові) дії у сфері протидії організованій злочинності, позитивну відповідь надали лише 295 (10 %) респондентів, 832 (28,2 %) опитаних відповіли, що зможуть, але в залежності від обставин, 1661 (56,3 %) опитана особа заявила, що не зможе, 162 (5,5 %) респонденти не відповіли на поставлене запитання. Таким чином, більшість опитаних практичних співробітників оперативної ланки вважають, що слідчі безпосередньо проводити негласні слідчі (розшукові) дії у сфері протидії організованій злочинності не зможуть.

На запитання: “Які підрозділи, на Вашу думку, повинні здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії?” 245 (8,3 %) респондентів вказали, що такі дії повинні проводити слідчі підрозділи, 2003 (67,9 %) опитані особи вважають, що це мають робити оперативні підрозділи, 555 (18,8 %), що слідчі та оперативні підрозділи за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а 148 (5 %) опитаних не відповіли на поставлене запитання.

Щодо можливих факторів ускладнення проведення негласних слідчих (розшукових) дій безпосередньо слідчим, 504 (17,1 %) респонденти відзначили велике навантаження, 1156 (39,2 %) – відсутність досвіду оперативної роботи, 572 (19,4 %) – визнали неналежну кваліфікацію у питаннях ОРД, 620 (21 %) – вказали всі попередньо перераховані причини, 97 (3,3 %) – назвали інші причини, серед яких суперечливість і недосконалість самого КПК України, а також власне небажання саме співробітників (рис. 4).

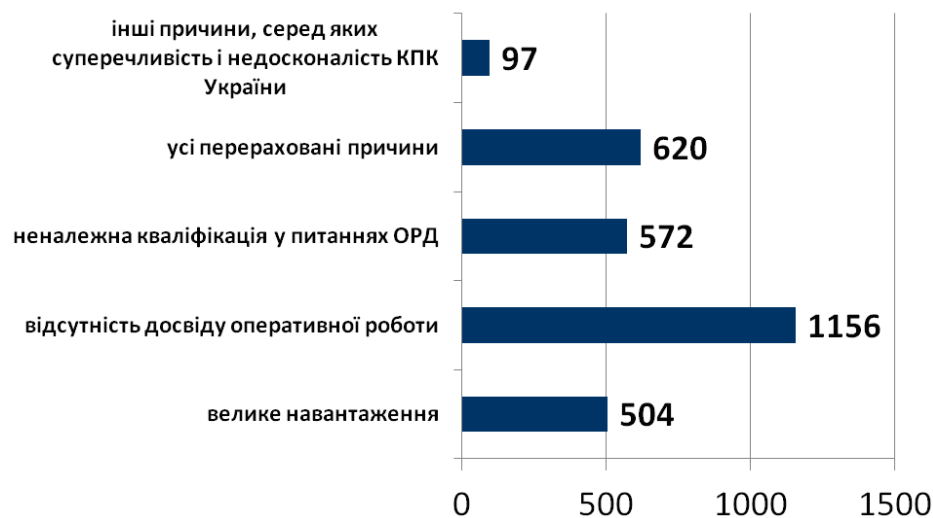

Рис. 4. Фактори, що ускладнюють проведення негласних слідчих (розшукових) дій безпосередньо слідчим

Ураховуючи можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій у рамках кримінального провадження, 749 (25,4 %) опитаних зазначили необхідність провадження оперативно-розшукових справ, 1059 (35,9 %) – вважають,

що необхідним є провадження ОРС “Розшук”, а 962 (32,6 %) – взагалі переконані, що таке провадження є не потрібним, 180 (6,1 %) респондентів не дали відповіді на це питання (рис. 5).

Рис. 5. Ставлення працівників карного розшуку до необхідності провадження оперативно-розшукових справ (ураховуючи можливість проведення негласних слідчих (розшукових) дій у рамках кримінального провадження)

Деякі науковці та практичні співробітники оперативних підрозділів вважають, що з набуттям чинності КПК України виникли умови щодо обмеження громадських прав і свобод. Так, на запитання “Як, на Вашу думку, наскільки є можливим отримання дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів з обмеженням прав

і свобод громадян у рамках ОРС?” 375 (12,7 %) опитаних відповіли, що не має жодних проблем з отриманням такого доказу, 1466 (49,7 %) респондентів вважають його отримання можливим, але частково, 832 (28,2 %) – переконані, що це практично неможливо, 277 (9,4 %) – не відповіли на дане запитання (рис. 6).

Рис. 6. Можливість отримання дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів з обмеженням прав і свобод громадян у рамках ОРС

Після внесення змін до ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” частина співробітників оперативних підрозділів ви-

словили думку про обмеження їхніх прав щодо здійснення функцій досудового розслідування. Так, 1304 (44,2 %) респонденти вважають, що

такі права зовсім відсутні, 1218 (41,3 %) опитаних осіб переконані, що прав достатньо до певної міри, 50 (1,7 %) – визнають, що прав достат-

ньо, 325 (11 %) опитаних на запитання не відповіли (рис. 7).

Рис. 7. Думка працівників карного розшуку України про обмеження їхніх прав під час здійснення функцій досудового розслідування (після внесення змін до ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”)

407 (13,8 %) опитаних вважають, що підстави для проведення негласних слідчих (розшукових) дій в КПК України визначені достатньо, 915 (31 %) зазначають, що достатньо до пев-

ної міри, 1304 (44,2 %) переконані, що підстави потребують конкретизації, 325 (11 %) – не відповіли на поставлене запитання (рис. 8).

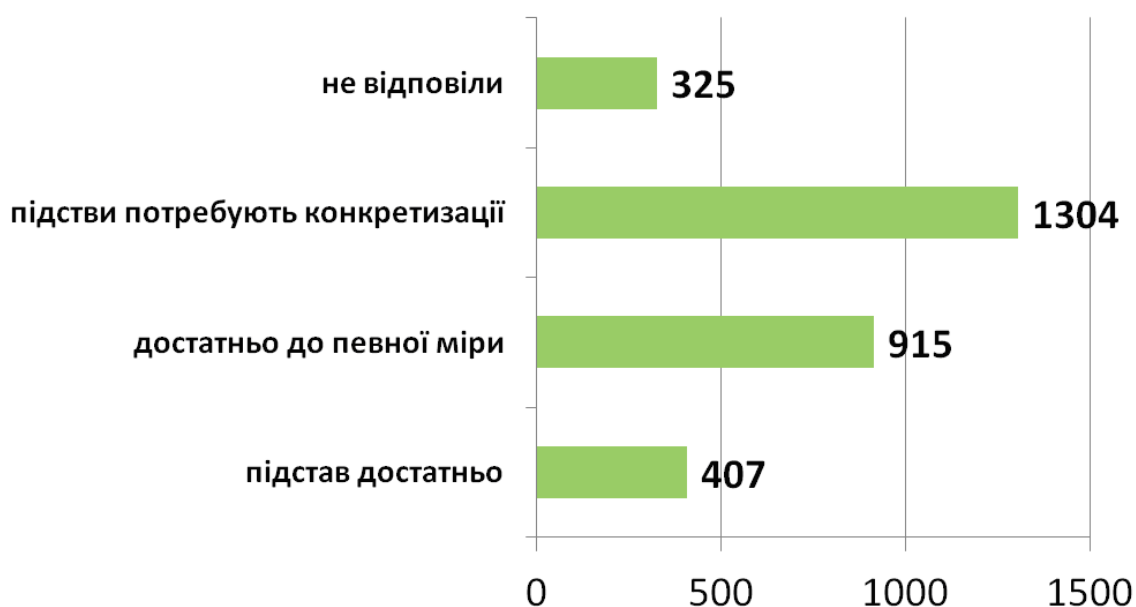

Рис. 8. Оцінка працівниками карного розшуку України ступеню конкретизації (визначеності) підстав для проведення ОРД

Позитивно на запитання “Як, на Вашу думку, впливатиме на ефективність протидії організованій злочинності передача прокурору протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій?” відповіли 212 (7,2 %) опитаних,

1679 (56,9 %) переконані, що впливатиме негативно, 1059 (35,9 %) упевнені, що немає значення (рис. 9).

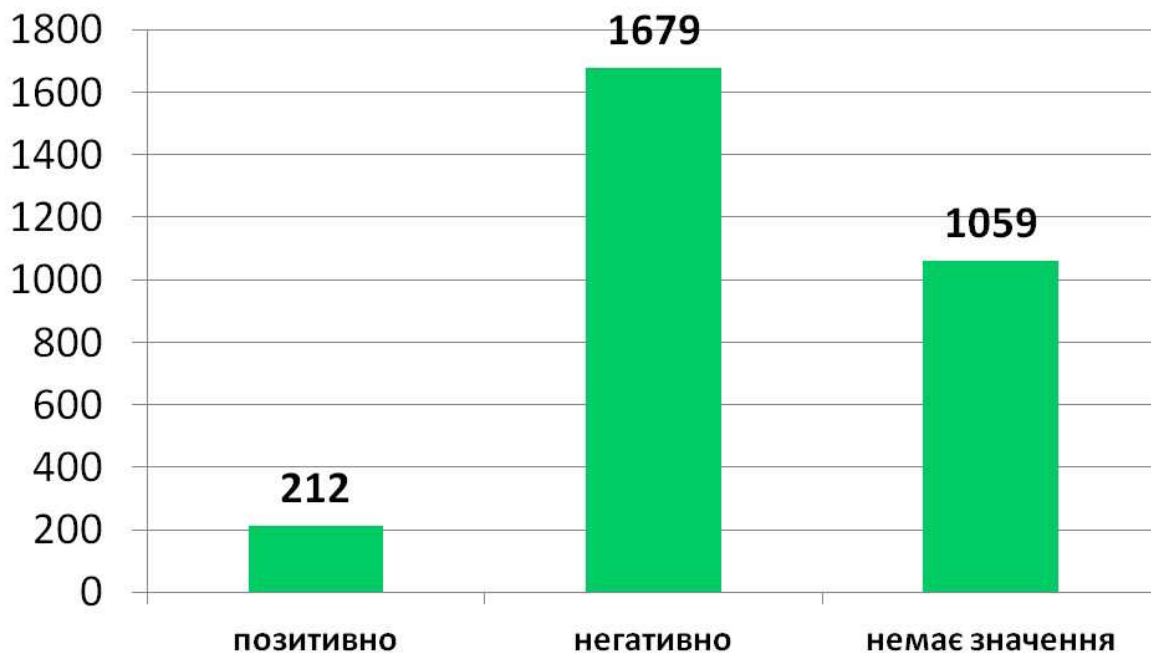

Рис. 9. Ставлення до вимоги про передачу прокуророві протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій в контексті впливу на ефективність протидії організованій злочинності

1679 (56,9 %) опитаних вважають, що розсекречування матеріалів про результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій та приєднання їх до кримінального провадження негативно впливатиме на ефективність протидії організованій злочинності, 735 (24,9 %) респон-

дентів також відповіли негативно, оскільки переконані, що така процедура є надмірно складною та довготривалою, позитивно на це запитання відповіли 537 (18,2 %) опитаних (рис. 10).

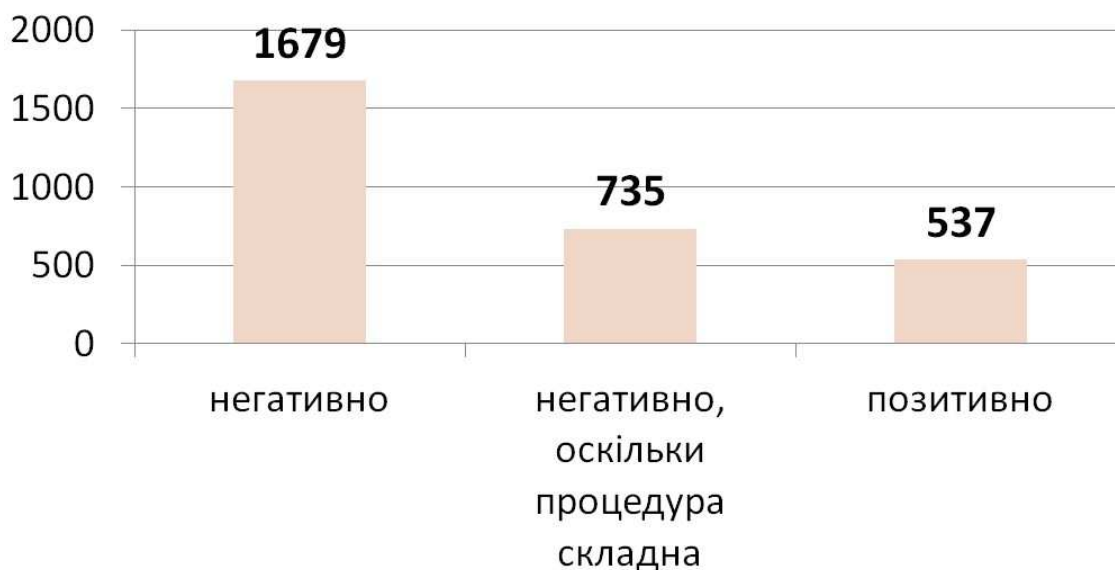

Рис. 10. Вплив на ефективність протидії організованій злочинності розсекречування матеріалів про результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій та приєднання їх до кримінального провадження

Оцінюючи використання конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні відповідно до ст. 275 КПК України, 602 (20,4 %) респонденти підтримали таке використання,

1516 (51,4 %) – підтримали частково, а 832 (28,2 %) вважають таке використання недоцільним (рис. 11).

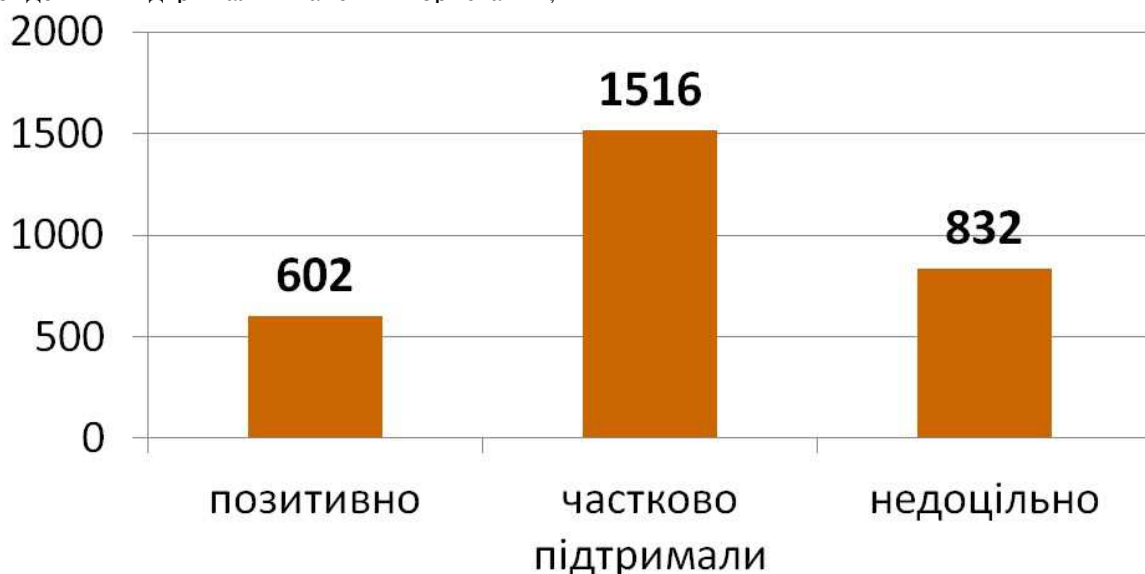

Рис. 11. Оцінка використання конфіденційного співробітництва у кримінальному провадженні

На думку 2168 (73,5 %) респондентів, недостатньо врегульованим питанням є процедура спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, тому що вона надмірно складна та довготри-

вала, 537 (18,2 %) оперативних співробітників узагалі вважають дане питання зовсім не врегульованим і 245 (8,3 %) опитаних дали позитивну відповідь (рис. 12).

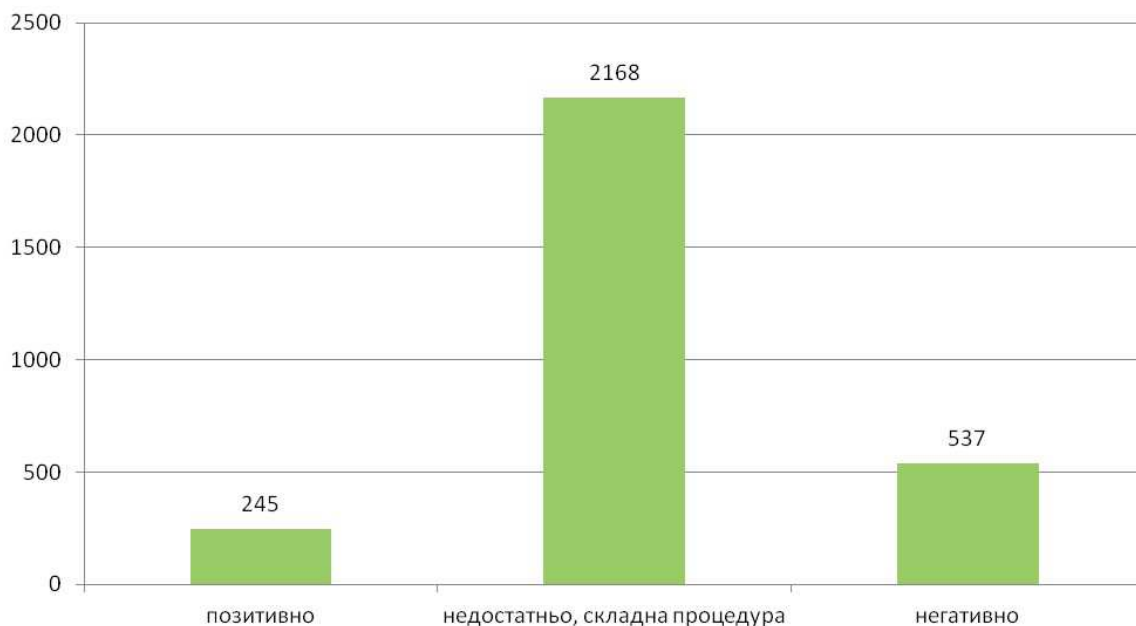

Рис. 12. Ставлення до процедури спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності

Щодо принципової різниці між оперативно-розшуковими заходами та негласними слідчими (розшуковими) діями то 392 (13,3 %) респонденти заявили, що немає різниці, 1564 (53 %) опитані особи вважають, що різниця полягає у наявності

кримінального провадження, 472 (16 %) – бачать різницю у суб'єкті проведення, 472 (16 %) співробітники не відповіли на це запитання, 50 (1,7 %) – назвали інші різниці (рис. 13).

Рис. 13 Різниця між оперативно-розшуковими заходами та негласними слідчими (розшуковими) діями

Таким чином, отримані соціологічні дані дають підстави формулювати окремі пропозиції з поліпшення деяких положень нового КПК України, зокрема:

1. У частині 2 статті 246 КПК України більш чітко та конкретно встановити коло осіб, щодо яких мають бути запроваджені негласні слідчі розшукові дії. Зрозуміло, що, в першу чергу, мова повинна йти про таких “фігур кримінального процесу”, як особа, якій вручено повідомлення про підозру, та обвинувачений. Щодо свідків – дане питання має бути більш детально опрацьоване на науково-концептуальному рівні.

2. У Кримінальному процесуальному кодексі (частина 6 статті 246), законах України “Про оперативно-розшукову діяльність” (стаття 5) та “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” (стаття 5) уніфікувати перелік оперативних підрозділів, які за дорученням слідчого мають право на проведення негласних слідчих (розшукових дій), доповнивши його такими підрозділами як Служба зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України, розвідувальний орган Міністерства оборони України.

3. Главу 21 КПК України доцільно доповнити низкою норм, які детально регламентують питання щодо зберігання, отримання слідчими спеціальних технічних засобів. З цією метою у даній главі повинна бути передбачена окрема стаття.

4. Для уникнення корупційних ризиків, зловживання владою з боку працівників проку-

ратури в КПК України мають бути детально регламентовані форма і процедура погодження прокурором рішення слідчого про проведення негласних слідчих (розшукових) заходів у невідкладних (виняткових) випадках, до постановлення відповідної судової ухвали.

В статтє предлагается анализ применения и эффективности действия ряда норм УПК Украины в части досудебного расследования преступлений, совершенных организованными преступными группами на основе проведенного Межведомственным научно-исследовательским центром по проблемам борьбы с организованной преступностью при Совете национальной безопасности и обороны Украины социологического опроса сотрудников уголовного розыска МВД Украины.

The article deals with the analysis of the use and effectiveness of the specific norms of the CPC of Ukraine regarding the preliminary investigation of crimes committed by organized criminal groups, on the basis of the sociological survey among the officers of the CID of MIA of Ukraine conducted by the Interagency scientific-research center for Combating Organized Crime under the National Security and Defense Council of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції журналу 4 червня 2014 року.